

La laïcitat en els articles de Salvador Castelló Carreras

De Salvador Castelló s'ha dit que era un humanista en el sentit clàssic del terme. I és ben cert. Era un home amant del saber pausat, de les arts, de l'oratòria, del bon gust. Era també, com a clàssic humanista, un home laïcista, que confiava en les capacitats humanes i en coneixia les limitacions i els excessos.

És molt difícil esbrinar quins han de ser els trets biogràfics més característics d'una persona, entre d'altres coses perquè l'elecció depèn, a més de les aportacions fetes pel protagonista, del context i del moment històrics, i del biògraf o relator en qüestió. Jo no som ni una cosa ni l'altra, ni ho pretenc ser. El que som en tot cas és un exalumne i, sobretot, un admirador de la seva reflexió i opinió pública laïcista.

Efectivament, Castelló ha fet aportacions molt lúcides i oportunes des del punt de vista de la laïcitat, com es podrà comprovar en aquesta selecció d'articles seus que conformen el recull. I ho va fer en un moment, en un lloc –Menorca– i en un context, en un clima intel·lectual en definitiva, gens donat a manifestar públicament els valors de la llibertat de consciència i de l'ètica cívica. La de Castelló va ser per tant una contribució cultural, de cultura democràtica, que els menorquins tenim el deure de conèixer i reconèixer, tot i que encara avui molts no la sàpiguen o no la vulguin valorar.

Laïcitat i religió

El fet religiós que neix de la pregunta pel sentit de la vida és una realitat que interessa a Castelló. A *Creure* (28/01/2003), el primer dels articles publicats, posa de manifest

aquest interès. És un article descriptiu en el qual relata la pluralitat d'arguments exposats pels participants d'un debat televisiu a TV3 sobre "l'existència d'una vida espiritual després de la mort". L'element que més destaca Salvador no és la confrontació de posicions, sinó que hi ha un espai possible de confluència per a les diferents visions del món, de projectes de vida, d'ètiques de màxims. Aquest és l'espai cívic i l'ètica de la justícia.

En més d'una ocasió Salvador destaca en l'article que el debat es produeix en un ambient serè i respectuós. Ell sap prou bé que la tolerància, més enllà del seu significat residual –de "suport resignat"–, és saber conviure amb qui pensa i viu de forma diferent. Tan *laos*, de laïcisme i laïcitat, com *demos*, de democràcia, es refereixen al poble. El poble se sap i es vol governar autònomament, tant en allò públic com en allò privat. "La política és l'art de governar la polis", ens recorda Salvador Castelló en l'article titulat precisament així, *Política* (18/03/2003). La política i la democràcia són els instruments que han de garantir el govern dels interessos públics, dins dels quals poden coexistir múltiples interessos privats. Però no tots. La intolerància no pot ser un valor, ni una virtut, de la nostra democràcia. Què és la intolerància? El no-reconeixement de la dignitat de l'altre. Així ho diria jo.

El laïcisme (i la laïcitat, que des del punt de vista filosòfic són la mateixa cosa) reclama l'aconfessionalitat, és a dir l'autonomia del poder polític respecte del poder religiós. Però el laïcisme és més que l'aconfessionalitat; és una forma d'entendre la *res-pública*, la vida a la polis, la política, fonamentats en els principis de llibertat de consciència i de justícia social. Així idò, laïcisme i aconfessionalitat no són una mateixa cosa, però una i l'altra es necessiten. Un estat aconfessional només pot ser real i efectiu a partir del

laïcisme, i el laïcisme només és possible en un estat aconfessional. Què és emperò Espanya, aconfessional o laïcista? En la Constitució espanyola s'autodefineix com estat aconfessional, tot i que la llibertat de consciència és assumida com un principi fonamental de la Carta Magna. Tant és així que des del punt de vista jurídic el desplegament constitucional sota el terme d'aconfessionalitat podria ser absolutament equiparable al desplegament d'una definició laïcista. De fet, alguns constitucionalistes i historiadors consideren que la preferència pel terme "aconfessional" en detriment del "laïcista" és una opció només comprensible en el context de la transició democràtica. Les connotacions anticlericals del mot "laïcisme" van condicionar, com explica Jordi Solé Tura, la redacció final de l'objectiu: que cap religió o confessió religiosa tingués un caràcter de professió d'estat, i que la llibertat de pensament i la llibertat religiosa regissin la vida col·lectiva de la nova societat democràtica. Si és així, "per què l'Església ha de continuar gaudint dels privilegis heretats del nacional-catolicisme, com en temps de la dictadura?", es demana Salvador Castelló a *La religió a l'escola* (16/07/2003). En aquest article es refereix a un d'aquests "privilegis" de l'Església catòlica: l'assignatura de religió confessional a l'escola pública. El motiu d'aquesta situació té a veure amb els pactes paraconstitucionals entre l'Estat espanyol i el Vaticà, coneguts com a Concordat. I dic que són paraconstitucionals perquè es negociaren abans i durant el procés constituent, però sempre sense constitució. En qualsevol cas, la pregunta continua sent la mateixa: és compatible amb l'aconfessionalitat que a les escoles públiques s'ensenyi doctrina catòlica, i que ho facin persones assignades directament per l'Església? La posició laïcista és molt clara en paraules de Castelló: "L'adoctrinament religiós s'ha de fer als temples, no a les aules. S'ha de destriar clarament què és fe i què és ciència, i no embullar més la troca". "La catequesi es fa, o toca fer-se, a les esglésies".

Tot i que el laïcisme és absolutament transversal quant a l'eix dreta/esquerra o l'eix creient/no creient, el cert és que les posicions oficials del Partit Popular i de la Conferència Episcopal Espanyola han reclamat sempre una presència de la Religió catòlica més significativa –per no dir més privilegiada–, regida sota els paràmetres d'opcional (1) per als alumnes, que podran elegir entre l'assignatura de Religió (catòlica) o la seva alternativa no confessional, d'oferta obligatòria (2) per part dels centres i avaluable i computable (3) acadèmicament, excepte en batxillerat, per a beques i en la selectivitat. De fet, aquest és el criteri que va aplicar el PP en la nova llei d'educació (LOCE) al qual fa referència l'article *La religió a l'escola*.

El laïcisme que proposa Castelló no és en absolut antireligiós, és en tot cas antidogmàtic. La religió, com a fet cultural, històric, artístic, filosòfic, espiritual, ja és tractat en les diferents assignatures curriculars. És així, i ha de ser així, perquè la religió forma part de la nostra realitat humana. Ara bé, res té a veure açò amb el fet que un professor designat per l'Església acabi donant classe de doctrina, cosa que Salvador exclou de la funció pública, social i cívica de l'escola.

En qualsevol cas, l'aplicació de la LOCE quant a l'assignatura de Religió catòlica toparà amb el canvi de govern de l'Estat. El PP perd les eleccions del 2004 i una de les primeres coses que farà el govern de Rodríguez Zapatero serà derogar el desplegament de la LOCE i impulsar una nova llei d'educació, que ara es dirà LOE. En aquest període de temps, el mateix PSOE llança la proposta de fer de la Religió catòlica una assignatura opcional sense alternativa de caràcter obligatori. Tanmateix, emperò, aquesta idea no progressarà. L'única diferència que es concretarà amb la nova llei

socialista és què tant la Religió catòlica com la seva assignatura alternativa no seran puntuables curricularment. Així idò, de res servirà el suport d'intel·lectuals com Salvador Castelló que animen el nou govern d'esquerres a fer efectiu aquell mandat laïcista de l'Evangelí que diu "donau al César el que és del César". Castelló farà aquesta il·lusionada defensa a *Privilegis heretats* (08/10/2004).

Com he dit abans, el pensament laïcista no és patrimoni de la dreta política ni de l'esquerra, ni dels ateus o dels creients. De fet, s'hauria de ser laïcista des de totes i cada una d'aquestes posicions polítiques o vitals. El laïcisme vol que la llibertat de consciència sigui una virtut pública, cívica, que faci possible una convivència "tolerant" entre els seus conciutadans. Hi ha un cristianisme laïcista, i també un ateisme totalitari. En el cas del nostre professor maonès, jo diria que el seu és un laïcisme agnòstic. No és ateu perquè no posa èmfasi en la *negació de*. Però tampoc és només un no creient. La relació amb el fet religiós és explicada per Salvador a través de la gnosi, de la ment, del coneixement. "Les idees religioses –com totes les altres idees– les genera un cervell. La persona comença a existir quan el cervell parteix a funcionar". Aquesta confiança amb la capacitat humana de conèixer i raonar, que se sap autònoma i alhora limitada, és una de les essències de l'agnosticisme. *Del Fòrum a l'eternitat* (19/08/2004) és precisament l'article més directe de Salvador, on expressa la forma d'entendre la pregunta religiosa i la relació amb l'experiència del límit ("La pau absoluta de la inexistència és l'estat en què cadascú ha romàs abans de néixer, i a ella retornarem quan el cervell es destrueixi"), i la relació amb l'autonomia moral ("les doctrines religioses es fonamenten en la tradició i en missatges suposadament revelats per la divinitat fa una pila d'anys"). Tots dos paràgrafs expressen molt bé una posició agnòstica i clarament laïcista.

L'aconfessionalitat de l'estat i la vinculació d'aquest fet amb la institució escolar torna a ser una referència de Castelló quan parla d'altres indrets culturals i religiosos. A *Turquia no és Malta* (20/05/2004), article sobre el frustrat atac terrorista a Turquia per part dels membres d'Al-Qaeda, ens recorda les principals transformacions de Mustafà Kemal per tal de convertir Turquia en un estat occidental preparat per a l'ingrés a la Unió Europea. Entre aquestes transformacions, Salvador destaca el llegat laïcista: "L'exèrcit garanteix la permanència de la seva obra. I el principi més revolucionari que sosté aquest exèrcit és la laïcitat de la Constitució turca, cosa ben estranya, tractant-se d'un país musulmà, i ho és certament, estranya, perquè és un cas únic entre els cinquanta-tres països que integren el món musulmà. L'escola pública dedica 45 minuts setmanals a ensenyar cultura religiosa, però no té classe de religió musulmana. Aquesta s'ensenya a les mesquites i a l'escola privada que no té ajuda estatal".

Església i laïcitat

Durant aquests darrers anys l'Església catòlica ha fet un gir de mires respecte de les idees laïcistes del Concili Vaticà II. L'Església com a institució autònoma ha de poder actuar amb total llibertat sempre dins els marges dels principis ètics i normatius d'una democràcia. L'Església, la Conferència Episcopal, els bisbes, han de poder opinar públicament sobre la forma d'organitzar la vida col·lectiva, i han de poder orientar privadament sobre la forma de viure el sentit i el projecte personal de vida. Però a l'Església, ni a cap església, ja no li correspon normativitzar ni condemnar respecte d'una veritat absoluta revelada. La primera cosa –normativitzar– afortunadament ja no la pot fer. La segona –condemnar– la fa constantment. I caldria tenir molt clar que aquella època s'ha acabat, tot i que "trenta anys després de la mort del dictador encara

hi ha estàtues a llocs públics que honoren la seva memòria” (*El poder de les estàtues*, 23/03/2005) que ens recorden les conseqüències de la confessionalitat del poder. “Un santerist flanquejat per l’àngel custodi del Caudillo i pel màrtir José Antonio. Formaven una mena de santíssima trinitat que encarnava l’esperit del nacional-catolicisme, imposat per la força de les armes”.

Especialment clar i dur s’expressa Salvador a *No és un conte de Nadal* (26/12/2004) sobre la no-legitimació de l’Església a intervenir i influir de forma privilegiada en la legislació civil. L’Església vincula una tradició sobre el sentit de la vida a una determinada moral, absolutament temporal i dogmàtica. És el privilegi històric i cultural de poder dir que el divorci és un pecat i que jo et puc perdonar a través de la confessió i la redempció. L’estat que permet el divorci és aleshores pecador, immoral i va contra els designis de Déu. En aquest article Salvador ens parla de les ingerències des de l’esfera religiosa catòlica a partir de les reaccions alarmistes de la Conferència Episcopal arran de la modificació del Codi civil per legislar i equiparar el matrimoni homosexual a l’heterosexual. “L’actitud bel·ligerant que adopta el bisbat espanyol quan predica, *urbi et orbi*, contra una llei civil que, en definitiva, es limita a reconèixer una realitat social com és l’existència de moltes parelles homosexuals que reclamen exercir els mateixos drets que tenen reconeguts les parelles heterosexuales: heretar, cobrar una pensió de viduïtat, adoptar fills”. “Però, per què s’entesten a sermonejar a tot déu? La llei no els obliga a santificar el casament d’homosexuals. A més, quina autoritat s’atorga el conclave episcopal per pontificar en una qüestió legal que és competència del Parlament de la Nació?”

Però Salvador va més enllà de denunciar la ingerència de l'Església, a través del predicament a tota la gent de bona fe (que deuen ser tots els ciutadans, o no?), en àmbits que no li correspon en un estat aconfessional. A *L'homosexualitat des de la hipocresia* (09/08/2003) Salvador fa una reflexió interrogativa que interpel·la l'essència del mateix Déu-amor: "Als ulls de Déu què té més valor, la capacitat d'estimar-se dues persones o la de reproduir-se?".

A *Habemus papam* (22/04/2005), *Conservador* (30/04/2005) i *Renovar-se o morir* (15/07/2005), reflexiona sobre la figura del papa com a guia espiritual i com a cap de l'Estat del Vaticà. Són tres articles escrits en el context de la recent elecció de Benet XVI després de la mort de Joan Pau II. El papa és el paradigma de la confessionalitat, de la unió estat-església, de la fusió política-religió. Un paradigma que es transforma en un missatge i en una voluntat que vincula veritat revelada i ordenació de la vida privada i pública de la gent. La institució catòlica esdevé aleshores una estructura jeràrquica per conservar la veritat. "Diuen que el papa és conservador. Açò no ha de sorprendre ningú, ja que és consubstancial a un dirigent religiós ser conservador com innovador ha de ser un científic, car el primer té la veritat i el segon la cerca de forma continuada". És aquesta veritat immutable transferida a través dels evangelis la que serveix d'argument als bisbes que "han animat els funcionaris a rebel·lar-se contra la llei d'unió de parelles homosexuals, perquè –afirmen els prelat– es tracta d'una immoralitat que crea un càrrec de consciència a l'encarregat de tramitar la unió". És una llàstima –i açò ho dic jo, tot i que m'arriscaria a afirmar que Castelló ho compartiria– que aquesta mateixa immoralitat no fos argumentada per acabar amb la pena de mort, o amb la tortura i els assassinats dels homosexuals per l'holocaust nazi.

Però el més greu d'açò, diu Castelló, és que un càrrec polític electe es negui o dubti de fer valer l'estat de dret (el compliment de la llei) i faci prevaler la seva opció personal (religiosa en aquest cas) per damunt d'allò legislat. Castelló ho diu referint-se a l'aleshores alcalde de Ciutadella, Llorenç Brondo, del qual diu que “vol nedar i guardar la roba”; o sigui, que vol governar i no donar la cara. No existeix l'objecció de consciència del polític electe davant la llei. La desobediència civil és legítima i suposa assumir les conseqüències immediates d'aquella decisió, sempre amb l'objectiu, és clar, que algun dia aquella desobediència esdevindrà una nova obediència a una llei que prevegi i reguli el conflicte de consciència vers les obligacions públiques. La conseqüència immediata de la desobediència civil d'un polític ha de ser la seva dimissió del càrrec que no pot complir per raons de consciència.

El professor

Educar no és una tasca fàcil. Salvador era professor, i ho sabia prou bé. Però Salvador exercia també com a ciutadà, i sabia que educar és molt més que l'activitat que es desenvolupa dins les escoles. Aquesta idea de globalitat i de coresponsabilitat del fet educatiu serà una constant en articles com *El poder de l'escola* (25/07/2003), *L'agulla* (04/06/2004) o *El professor* (12/06/2004). En el primer d'ells es recullen alguns dels reptes que té plantejats el sistema escolar en concret, però també l'educació en general. En aquest sentit critica les reformes constants de les lleis educatives que, govern rere govern, són objecte del caprici oportunista del partit de torn. La institució escolar necessita estabilitat i previsió per desenvolupar bé la seva tasca. Però educar vol dir moltes més coses que anar escola. “Educar vol dir moltes coses” diu Castelló. “Una, per exemple, és tenir prou criteri per saber quan convé encendre i apagar el televisor”.

A *L'agulla*, Salvador, a partir de la seva experiència docent, reflexiona sobre la disciplina i l'autoritat en l'escola i en la societats actuals. “No oblidem que, etimològicament, educar vol dir guiar. Si els pares no han acostumat els seus fills a ser conduïts amb regnes, és molt probable que sovint es desboquin”. I per guiar l'educand ens cal autoritat i disciplina, dos valors molt desprestigiats.